

РОБНЕ БЕРЗЕ У СРБИЈИ - ИСКОРАК УНАПРЕД

Београд, 2013.

РОБНЕ БЕРЗЕ У СРБИЈИ - ИСКОРАК УНАПРЕД

Основни повод за доношење Закона о робним берзама, чије се усвајање очекује почетком пролећног заседања, представља чињеница да у Србији не постоји целовит правни оквир који омогућава робно-берзанско трговање. Закон о тржишту капитала препознаје робне и финансијске деривате као тржишни материјал, али не омогућава развој институционалног оквира, а самим тим ни трговања.

Стране инвестиције у Србији према секторима (у милионима ЕУР), година 2001 - 2012.

Извор: SIEPA Investment Database

Највећи проблем пословања у Србији представља непостојање могућности заштите од ризика коришћењем савремених тржишних механизма и инструмента – за разлику од привреда развијених земаља, као и привреда земаља са високим стопама раста попут Кине, домаћа привреда нема тржишне инструменте које може да користи у управљању ризицима. Велика предузећа за одређене врсте ризика користе стране берзе (попут берзи у Будимпешти и Чикагу) или форвард уговоре са банкама, док мала и средња предузећа и пољопривредна газдинства немају те могућности. Истовремено од њих се очекује да буду конкурентна. Ово није специфичност домаћег тржишта – нигде у свету мала и средња предузећа и пољопривредници (МСПП) не хецирају (не штите) своје позиције преко банака, већ користе робне берзе. Непостојање адекватног правног оквира, те последично ни институционалног оквира, онемогућава домаћа МСПП да буду конкурентна у односу на инострана МСПП.

Велики недостатак је и непостојање тржишних показатеља који доприносе ефикасном пословном планирању и развоју, те спровођењу ефикасних политика и мера владе Србије – непостојање развијеног тржишта инструмената за управљање ризицима, попут фјучерса, ускраћује привреду за информације о очекиваној будућој цени одређене робе, девизном курсу, каматној стопи и слично. Сходно томе, пословно планирање је додатно отежано и подлеже већој вероватноћи значајних грешака. Приликом анализе мера и креирања политика развоја пољопривреде и агробизниса, Влада Србије не располаже адекватним подацима који у развијеним економијама долазе са робних берзи. Истовремено, недостатак података негативно утиче на мерење ефеката политика и мера које Влада спроводи.

Досадашњи начин трговине који примењује Продуктна берза не омогућава заштиту учесника у берзанској трансакцији, стога Продуктна берза препознаје искључиво домаћа правна лица као учеснике у трговању. Према подацима НБС агроиндустрија и пољопривреда су биле други најзначајнији сектор за стране директне инвестиције у које је уложено више од 2,7 милијарди америчких долара у периоду од 2001. до 2012. године, што је више него у телекомуникације, трговину и аутоиндустрију.

Законом се постиже боља подршка извозу, узимајући уобзир да извоз житарица доминира у структури укупног извоза Републике Србије, јасно је зашто је подршка овом сегменту посебно значајна. У трговини пољопривредним производима Србија бележи суфицит од око 640 милиона америчких долара (2010. године), док извоз пољопривредних производа чини око 23,3% укупног извоза. Извозницима ће бити пружена могућност да унапред знају и могу да уговоре цену робе (житарица, индустријског биља, минералног ђубрива, итд.), а у каснијим фазама развоја робних берзи и камате и девизног курса. То ће им омогућити да прецизно планирају пословање и да се заштите од ризика на исти начин као и њихови инострани конкуренти.

Главни извозни производи \$ милиона / 2012

Кукуруз.....	541
Шећер.....	164
Малина, роланд.....	136
Сунцокретово уље.....	96
Безалкохолна пића.....	64
Флаширана пива.....	53
Пшеница.....	51
Вишње.....	48

Имајући у виду да ће се Законом о робним берзама јасно регулисати сва питања од значаја за тржишно управљање ризицима употребом берзанских инструмената он ће непосредно или посредно позитивно утицати на: привредна друштва, нарочито мала и средња предузећа и предузетнике; пољопривреднике; финансијске институције и посреднике; постојеће и будуће робне берзе; државне органе Републике Србије; као и на низ других заинтересованих лица.

Ефекат на привредна друштва

Када је у питању трговање робом, пре свега пољопривредним берзанским производима, Закон ће унапредити систем гаранција у трговању, што је нарочито битно за унапређење положаја малих и средњих предузећа. Закон уводи заштитини фонд на тржишту робе којом ће управљати „клиринг и салдирање на тржишту робе“ у оквиру робне берзе. Његова основна функција јесте значајно смањивање ризика, првенствено ризик неизвршења обавезе испоруке робе одговарајућег квалитета у одговарајућој количини, ризик промене цене тржишног материјала који настаје кашњењем у извршавању преузетих обавеза и слично. Два су основна фактора смањења ризика трговања: клиринг и салдирање на тржишту робе (посебно одељење у оквиру орагнизационе структуре робне берзе) и Заштитини фонд на тржишту робе.

Утицај Закона о робним берзама, са аспекта тржишта робе, на мала и средња предузећа представљен на примеру:

Потребе фабрике сточне хране за кукурузом на недељном нивоу износе 240 тона. Ако је тренутна цена кукуруза 20 дин/кг, а предвиђени износ гаранција које треба да се положе у „заштитини фонд“ 10%, онда је за недељно трговање на робној берзи фабрици сточне хране потребно $240.000 \text{ кг} \times 20 \text{ дин/кг} = 4.800.000 \text{ дин} \times 10\% = \mathbf{480.000 \text{ динара}}$.

А – уз заштиту од ризика коришћењем механизма Закона

Рок важења гаранције је годину дана, што значи да уколико фабрика сточне хране редовно извршава своје обавезе по закљученим берзанским пословима, износ гаранције покрива трговање на годишњем нивоу. Цена средстава обезбеђења, односно цена ангажовања новца износи 11% (референтна каматна стопа НБС) на годишњем нивоу, односно **трошкови гаранције** за 480.000 динара **износе 52.800 динара**.

Б - без заштите од ризика

Уколико већ помињану стопу ризика реализације уговора од 1% применимо на годишњи ниво потреба од 12.000 тона, фабрици сточне хране неће бити испоручено 120 тона кукуруза. За превоз 120 тона зрнасте робе неопходно је ангажовање 5 возила. Просечни трошкови превоза по актуелним тарифама на просечној удаљености полазне и одредишне тачке износе 5×25.000 динара = 125.000 динара. Уколико у међувремену дође до поскупљења кукуруза који није испоручен и то само за 0,5 дин/кг, претрпљена штета (изгубљена добит) за фабрику сточне хране износи $120.000 \text{ кг} \times 0,5 \text{ дин/кг} = 60.000$ динара. Тиме **укупно претрпљена штета износи** $125.000 \text{ дин} + 60.000 \text{ дин} = \mathbf{185.000}$ динара што је више од трошкова гаранције (**52.800 динара**).

Оштећена фабрика сточне хране, по садашњој пракси, упућена је на редовне судове, до чије коначне одлуке треба да прође много времена уз неизвесност пресуде (објективне околности настанка штете). Према ЗРБ оштећена фабрика сточне хране, одмах намирује настале трошкове (штету) из заштитиног фонда одлуком берзанског суда.

Нови систем ће обезбедити корисницима, пре свега предузећима која се суочавају са проблемом високих ризика у пословању (ризик каматне стопе, ризик промене валутног курса, ризик промене цене сировина, итд.) да њима адекватно управљају. Преко 83% малих и средњих предузећа каже да променљивост девизног курса негативно утиче на њихово пословање, док преко 68% МСПП сматра да променљивост каматне стопе негативно утиче на пословање.¹ Добит МСПП из агросектора директно зависи од цене пољопривредних производа, чија је волатилност повећана у последњој деценији. Овим законом предузећима се омогућава да унапред фиксирају цену сировине својих производа и да на тај начин могу да несметано управљају својим пословањем и планирају стратешки развој фирме.

Ефекат на пољопривредне произвођаче

Развијена робна берза нарочито погодује пољопривредним произвођачима и агробизнису чији су профити веома изложени ризику промене цене пољопривредних производа.

Позитивни ефекти Закона посебно су истакнути на тржишту робе и то за индивидуалне пољопривредне произвођаче којима се омогућава учешће у организованој робно-берзанској трговини, што до сада није био случај у пракси трговања. У прилог тврдњи иде и анализа разлика у цени који би ова група учесника у робно-берзанској трговини остварила продајом сопствених пољопривредних производа директно преко робне берзе, уместо традиционалном продајом откупљивачима, закупцима и слично.

¹ Пословна анкета 2011 и 2012. године, УСАИД Пројекат за боље услове пословања

Табела - Упоредна анализа пондерисаних откупних цена пшенице и кукуруза, по подацим РЗС и Продуктне Берзе Нови Сад (без ПДВ) у периоду 2008-2012

	ПШЕНИЦА					КУКУРУЗ				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Цене РЗС	15,22	9,80	12,34	18,05	21,59	9,84	8,92	13,89	17,05	20,82
Цене са Продуктне берзе	17,06	10,68	17,67	19,31	24,98	10,99	9,49	14,72	18,80	21,64
Процентуални однос у корист цена на "Продуктној берзи" (у %)	10,79	8,24	30,16	6,53	13,57	10,46	6,01	5,64	9,31	3,79

Треба узети у обзир чињеницу да је просечно 80% сетвених површина (пшеница и кукуруз) у власништву индивидуалних произвођача. Анализа која следи указује на додатну добит коју бу пољопривредни произвођачи остварили продајом својих поризвода преко робне берзе.

Табела - Додатна добит индивидуалних пољопривредних произвођача у случају продаје производа преко робне берзе.

Година	Производња у тонама		Разлика у цени у дин/кг (цена на ПБ - откупна цена)		Профит (у 000 динара)	
	Пшеница	Кукуруз	Пшеница	Кукуруз	Пшеница	Кукуруз
2008	1.676.322	4.926.498	1,84	1,15	3.084.433	5.665.472
2009	1.654.044	5.117.010	0,88	0,57	1.455.559	2.916.695
2010	1.304.323	5.765.753	5,33	0,83	6.952.043	4.785.575
2011	1.660.990	5.183.651	1,26	1,75	2.092.847	9.071.390
2012	1.528.731	2.826.082	3,39	0,82	5.182.399	2.317.387
Укупно:					18.767.280	24.756.519
Просечно годишње:					3.753.456	4.951.304
Трошкови берзанске продаје 0,6% (0,5% + ПДВ):					-22.521	-29.708
Нето годишњи профит индивидуалног сектора:					3.730.935	4.921.596

Нето годишњи профит (позитивну разлику у цени) на тржишту пшенице (3,73 милијарде динара) и кукуруза (близу 5 милијарди динара), може се на основу података о пожњевеним површинама под овим културама у власништву пољопривредних произвођача у последњих пет година, исказати и по хектару.

	Пшеница	Кукуруз	
	пожњевена површина, ha / број родних стабала, хиљ. / број родних чокота, мил.	пожњевена површина, ha / број родних стабала, хиљ. / број родних чокота, мил.	
биљна производња			
2008	487.399	1.273.908	
2009	567.654	1.208.640	
2010	484.205	1.229.573	
2011	493.006	1.258.437	
2012	480.539	1.268.544	
Пожњевено у хектарима у индивидуалном сектору			
2008	389.919	1.019.126	
2009	454.123	966.912	
2010	387.364	983.658	
2011	394.405	1.006.750	
2012	384.431	1.014.835	
Укупно:	2.010.242	4.991.282	
Просечно годишње:	402.048	998.256	
	нето профит (у 000 динара)	пожњевено хектара у индивидуалном сектору	нето профит по хектару у динарима
Пшеница	3.730.935	402.048	9.279,81
Кукуруз	4.921.596	998.256	4.930,19

Извор података: Републички завод за статистику

Анализа јасно показује да би индивидуални пољопривредни произвођачи продајом пшенице и кукуруза, као најзаступљенијих и најважнијих ратарских култура, преко робне берзе по берзанским ценама, уместо преко традиционалних трговинских и нетрговинских канала по откупним ценама, остваривали додатну добит који на тржишту кукуруза износи близу 5.000 дин/ха, а на тржишту пшенице чак преко 9.000 дин/ха.²

Ефекти на финансијске институције и посреднике

Финансијске институције и финансијски посредници ће имати позитивне ефекте због повећања обима пословања и због могућности управљања ризиком пословања. Тржиште робне берзе је идеално место за увођење нових услуга и производа у понуди финансијских посредника. Инвестициона друштва (брокери) и остале финансијске институције, које су

² Напомена: одступање од процењене додатне зараде по хектару обрадивог земљишта на коме се гаји пшеница, у односу на процењену додатну зараду по хектару обрадивог земљишта на коме се гаји кукуруз, је логично, када се узме у обзир чињеница да пољопривредни произвођач може, за разлику од пшенице коју мора одмах (након жетве) предати (продати) условном складишту или трговцу, кукуруз чувати у свом амбару до пролећа, када постиже и бољу продајну цену истог.

регистроване за заступање на финансијском тржишту (нпр банке), ће бити у прилици да својим клијентима понуде нове производе и услуге који се базирају на тржишном материјалу којим се тргује на робној берзи. Тиме би се дао додатни подстицај оживљавању финансијског тржишта.

Ефекти на постојеће и будуће робне берзе

Премда је у последњој деценији трговање пољопривредним производима на Продуктној берзи доживело раст у односу на претходну, оно је свој максимум обима промета доживело 2008. године од када бележи стагнацију и пад. У укупном трговању промет на промтном тржишту износи 95%. Истовремено постојало је велико интересовање за терминско трговање које се због недостатка правне регулатве и институционалног оквира свело на нестандардизоване терминске уговоре, тзв. „уговоре на зелено“, који у структури укупног промета учествују са 5%, што је очекивано имајући у виду ниво сигурности. Постојећи правни и институционални оквир није омогућио развој стандардизованих терминских уговора на робу, валуте, каматну стопу, итд.

Доношење новог закона, којим се на јединствен начин регулише област робних берзи, позитивно утиче на постојеће и нове робне берзе јер се њиме отклањају проблеми који су се појавили у пракси, регулишу се правне празнине и избегавају разна непотребна тумачења из ове области.

Ефекти на државу и органе Републике Србије

Институционалном подршком путем доношења законског решења о берзанском робном трговању држава ствара могућност за сигурније (извесније) услове пословања у савременој пољопривреди. Она на тај начин може да организује систем подршке пољопривреди користећи тржишни механизам интервенције кроз циљне и заштитне цене, као и да отклони све примедбе произвођача који нису задовољни ценом пољопривредног производа у било ком тренутку производног циклуса, а посебно у периоду бербе/жетве.

Стратегијом *Србија 2020* предвиђена је изградња система тржишно оријентисане, конкурентне пољопривреде која ће бити један од значајних ослонаца извозног потенцијала наше земље. Како би пољопривредници били конкурентни, и држава треба да буде конкурентна. Она треба да институционално уреди правила тржишног понашања и да тако да јасне сигнале доносиоцима одлука у агропривреди у ком правцу могу да се развијају. Конкурентна држава треба да ствара институционални оквир за тржишно доношење одлука и да гради тржишни систем информисања пољопривредника за пословно одлучивање. Овакав систем треба да допринесе стабилности тржишта и подизању стандарда становништва.

Робна берза јасно даје могућност стварања стратешке сигурности за пољопривредне произвођаче, дугорочне стабилности за прерађиваче и трговце, као и могућност повлачења механизма тржишних интервенција у случају поремећаја који су услед специфичности сектора на тржишту пољопривредно-прехрамбених производа готово неминовност.